

บทที่ 4

หลักธรรมสำหรับครูตามแนวพุทธปรัชญา

จากการศึกษาวิเคราะห์และการอภิปรายในบทที่ 2 และ 3 พบว่า ปรัชญาการศึกษาของพุทธปรัชญานั้น เริ่มต้นจากความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ พุทธปรัชญาไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางความคิดเท่านั้น แต่เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของชีวิตจริงด้วย จึงสามารถที่จะนำมาปฏิบัติได้จริง พุทธปรัชญาถือว่า ความประพฤติหรือจริยะมีความจำเป็นเท่าๆ กับวิชาการหรือยิ่งกว่า เพราะถ้าบุคคลมีความรู้อย่างเดียว ไม่มีคุณธรรมคอยกำกับ ก็อาจใช้ความรู้นั้นไปในทางที่ผิด เป็นอันตรายทั้งแก่ตนและสังคมโดยรวมได้ พระพุทธองค์ได้ตรัสเตือนเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "ธรรมอันบุรุษเปล่าเรียนไม่ตีแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความมิใช่ประโยชน์ เพื่อสิ้นทุกข์สิ้นกาลนาน ... เปรียบเสมือน ... งูพิษอันตนจับไม่ตีแล้ว" ¹

ในฐานะที่ครูเป็นตัวจักรสำคัญในกระบวนการศึกษา ตัวครูจึงมีอิทธิพลสำคัญต่อจริยธรรมของผู้เรียน เป็นแบบอย่างของศิษย์ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ครูเป็นหนังสือเดินได้เกี่ยวกับจริยธรรม ผู้ช่วยศาสตราจารย์รัตนา ตุงคสวัสดิ์ ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับจริยธรรมของครูไว้ว่า

... การมุ่งพัฒนาความเจริญด้านวัตถุเป็นอย่างมากในปัจจุบัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคมและคนไม่สามารถที่จะปรับตัวให้ทันการเปลี่ยนแปลงได้ จึงเกิดปัญหาเรื่องความประพฤติ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ อันเนื่องมาจากความประพฤติของคนตามมา เป็นลูกโซ่ ฉะนั้นการศึกษาจึงควรเน้นเรื่องการอบรมจริยธรรมให้เป็นคนดี สังคมจึงจะสงบสุข... ด้วยเหตุนี้ความประพฤติของครูซึ่งเป็นบุคคลที่มีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ²

---

¹ ม.ม. 12/278

² รัตนา ตุงคสวัสดิ์ "ข้อคิดเกี่ยวกับจริยธรรมของครู" จริยธรรมกับการศึกษา เอกสารทางวิชาการโครงการตำรา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2530, หน้า 232.

ครูในทัศนะของพุทธปรัชญา จึงต้องเป็นผู้ที่รู้จักฝึกอบรมตนเองให้ถึงพร้อมด้วยวิชาและ
 จรรยา(จริยะ) ในบทที่ 4 นี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักธรรมที่ควรนำมาเป็นหลักในการ
 ประพฤติปฏิบัติของครูผู้สอนตามแนวพุทธปรัชญา โดยเน้นประเด็นการอภิปรายไปที่ครูที่เป็นคหัทสก์
 หรือปุถุชน เนื่องจากหลักในการพัฒนาตนและดำรงตนในสังคมของพระภิกษุชั้นกถวโรว์ใน
 พระธรรมวินัยชัดเจนแล้ว แต่การศึกษาวิเคราะห์เพื่อนำมาใช้กับครูที่เป็นปุถุชนยังไม่ค่อยมีการ
 อภิปรายถึงมากนัก

หลักธรรมเพื่อการพัฒนาตนเองของครู

แม้พุทธศาสนาจะมีแนวคิดที่ว่าประโยชน์ส่วนรวมต้องมาจากประโยชน์สุขส่วนตนก็ตาม แต่
 ระบบการศึกษาของพุทธศาสนามุ่งการพัฒนาตนเองก่อน เพราะคนเราหากรู้จักตนเอง พัฒนา
 ตนเองดีแล้ว การที่จะรู้จักคนอื่น พัฒนาคคนอื่น ย่อมประสบผลสำเร็จมากกว่าคนที่ไม่รู้จักตนเอง ไม่
 พัฒนาตนเองเสียก่อน คนที่พัฒนาตนเองได้สมบูรณ์มากเพียงไร โอกาสที่จะช่วยเหลือผู้อื่นย่อมทำได้
 มากเท่านั้น ถึงมีพุทธพจน์ที่กล่าวกับนายจุนทะตอนหนึ่งว่า

ดูก่อนจุนทะ ผู้ที่ตนเองจมอยู่ในเปลือกถมอันลึกแล้ว จะยกบุคคลอื่นที่จมอยู่ในเปลือกถมอันลึก
 ขึ้นนี้เป็นฐานะที่จะมีไม่ได้ ผู้ที่ตนเองไม่จมอยู่ในเปลือกถมอันลึก จักยกขึ้น ซึ่งบุคคลอื่นที่จม
 อยู่ในเปลือกถมอันลึก ขึ้นนี้เป็นฐานะจะมีได้ ผู้ที่ไม่ฝึกตน ไม่แนะนำไม่ดับสนิทด้วยตนเอง จัก
 ฝึกสอนจักแนะนำผู้อื่น จักให้ผู้อื่นดับสนิท ขึ้นนี้เป็นฐานะที่จะมีไม่ได้ ผู้ที่ฝึกตน จักให้ผู้อื่นดับ
 สนิท ขึ้นนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ๑

การพัฒนาตนเองของครูนั้นมีเป้าหมายเพียงเพื่อความก้าวหน้าของตนเองเท่านั้น ครูทุก
 คนควรมีเป้าหมายในการพัฒนาตนเองเพื่อประเทศชาติและสังคมโดยส่วนรวมด้วย

หลักธรรมเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองในพุทธศาสนานั้นมีอยู่มากมายหลายประการ แต่ใน
 ที่นี้จะขอนำมาอภิปรายเฉพาะหลักธรรมที่เกี่ยวข้องและเป็นไป เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเอง
 ของครูผู้สอน เป็นคุณธรรมที่ควรปลูกฝังสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่ครู หรือประกอบวิชาชีพครู ได้แก่

1. สัมปรีชธรรม หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดี คุณสมบัติของคนดี⁴ ในบทที่ 3 ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของครูไว้ประการหนึ่งว่า เป็นผู้มีลักษณะความเป็นกัลยาณมิตร ซึ่งพระราชวรมณีได้อธิบายคำว่า กัลยาณมิตรที่มีความหมายกว้างและลึกซึ้งกว่าการเป็นมิตรที่ดีแค่นั้นว่า

คนดีมีปัญญาที่เรียกว่า บัณฑิตหรือสัตบุรุษนี้ เมื่อใครไปเสวนา คบหา หรือเพื่อเขาเองทำหน้าที่เผยแพร่ ความรู้หรือความดีงามแก่ผู้อื่น ชักจูงให้ผู้อื่นมีความรู้ความเห็นถูกต้อง หรือให้มีศรัทธาที่จะถือตามอย่างตน... จะโดยการแนะนำหรือกระจายความรู้ความเข้าใจนั้นออกไปทางใดทางหนึ่งก็ตาม ด้วยความปรารถนาดี ด้วยความเมตตากรุณาก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ และการประพฤติดีประพฤติชอบขึ้น ก็เรียกว่า กัลยาณมิตร⁵

ความเป็นกัลยาณมิตรกับความเป็นสัตบุรุษจึงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน หลักสัมปรีชธรรมซึ่งเป็นธรรมของสัตบุรุษ หรือธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดี ก็น่าจะเป็นหลักที่ครูควรนำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อการพัฒนาตนเองด้วย

พระราชวรมณีได้อธิบายความหลักสัมปรีชธรรม 7 ประการ ไว้ดังนี้คือ⁶

1.1 อัมมัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุคือ รู้หลักความจริง รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล รู้กฎแห่งธรรมดา

1.2 อัตถัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักผล คือ รู้ความหมาย (อรรถ) รู้ความมุ่งหมาย เข้าใจผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำนั้น

⁴ พระราชวรมณี (ประยูทธ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า, 224.

⁵ พระราชวรมณี, พุทธธรรมฉบับขยายความ, หน้า 631-632.

⁶ พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 244-245.

1.3 อัดตัณญาตา ความเป็นผู้รู้จักตนคือ ฐานะ ภาวะกำลังความรู้ความสามารถ ความถนัดและคุณธรรมของตนว่ามีมากน้อยแค่ไหน

1.4 มัดตัณญาตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือ ความพอดี

1.5 กาลตัณญาตา ความเป็นผู้รู้จักกาล คือ รู้จักเวลาที่เหมาะสมในการกระทำ กิจการต่างๆ รู้จักปฏิบัติตนให้ถูกต้องกับกาลเทศะ

1.6 ปริตัณญาตา ความเป็นผู้รู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน รู้จักหมู่คณะหรือชุมชนที่ตน เข้าไปมีส่วนร่วม รู้จักวางตัวได้เหมาะสม ตลอดจนรู้ถึงความต้องการของคนในชุมชนนั้น

1.7 บุคคลตัณญาตา ความเป็นผู้รู้จักบุคคล คือ รู้ประเภทและความแตกต่าง ระหว่างบุคคลที่ตนเกี่ยวข้อง ว่ามีอัธยาศัย นิสัยใจคอ ตลอดจนคุณธรรมและความรู้ความสามารถ รู้จักเลือกคบหาหรือปฏิบัติต่อคนนั้นๆ

ในฐานะที่ครูจะต้องเป็นผู้ที่อบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นคนดี เป็นแบบอย่างทาง จริยธรรมที่ดีแก่ศิษย์ ครูก็ควรปฏิบัติตนให้อยู่ในแนวทางของคนดีตามหลักดังกล่าวด้วย กล่าวคือ ผู้ทำหน้าที่ครูควรจะเป็นผู้ที่มีความสามารถในการแยกแยะเหตุผล รู้ความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติ และชีวิต รู้ว่าอะไรเป็นเหตุแห่งความเสื่อม อะไรเป็นเหตุแห่งความเจริญ รู้จักวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นว่ามีสาเหตุมาจากอะไร เช่น นักเรียนที่สอบตกอาจมีสาเหตุมาจากความโง่เขลา แต่อาจเป็น เพราะความเกียจคร้าน มีวามขบถต่างๆ หรือมีปัญหาที่บ้าน ซึ่งครูต้องพยายามแก้ไขที่เหตุ สืบค้นให้ถึงต้นเหตุของสิ่งนั้นๆ คุณสมบัติข้อ (ธัมมัตถุตา) นี้ จะช่วยให้ครูปฏิบัติงานในหน้าที่ได้ผลดี มีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อรู้จักเหตุแล้วก็ควรเป็นผู้รู้จักผลด้วยคือ รู้จักวิเคราะห์พิจารณาว่า ความ สุข ความทุกข์ ความไม่พอใจที่ตนได้รับอยู่นั้น เป็นผลที่เกิดขึ้นจากเหตุอันใด รู้ว่าสิ่งต่างๆ ที่ตนทำ นั้นมีจุดมุ่งหมายอย่างไร เมื่อกระทำเช่นนั้นแล้วจะเกิดผลอย่างไร (อัดตัณญาตา) ครูที่รู้จักพิจารณา ผลที่เกิดขึ้นอย่างชาญฉลาดจะช่วยให้รู้จักปรับปรุงตนเอง ปรับปรุงวิธีสอนและปรับตนให้เข้ากับ สภาพการณ์ต่างๆ ได้ดี ประการต่อมาครูควรรู้จักวิเคราะห์พิจารณาตนอยู่เสมอว่า มีข้อเสีย ously อย่างไร ควรแก้ไขปรับปรุงอย่างไรรู้จักพิจารณาฐานะ บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของตน พิจารณาการกระทำควรประพฤติปฏิบัติที่เป็นอยู่ว่าถูกต้องตามฐานะที่ตนดำรงอยู่หรือไม่ ในฐานะครู ควรทราบว่าตนเป็นใคร มีบทบาทหน้าที่อย่างไร ไม่สำคัญตนผิดจากความเป็นจริง จึงจะทำหน้าที่ ของครูได้อย่างสมบูรณ์ (อัดตัณญาตา) เมื่อรู้จักตนดีแล้ว ก็ควรปฏิบัติตนในด้านต่างๆ อย่างมีความ พอดี พิจารณาความต้องการ และการกระทำของตนให้อยู่ในขอบเขตของความพอดี คือไม่มากเกินไป

ไปหรือน้อยเกินไป มีสติคอยระวังการคิด การพูด การกระทำต่างๆ ให้อยู่ในสายกลาง ไม่สุดโต่งจนเคร่งเครียดหรือปล่อยปละละเลยจนเกินไป ความเป็นผู้รู้จักประมาณจึงเป็นหลักที่มีความสำคัญต่อการปฏิบัติงานและต่อการดำรงชีวิตในสังคมของครู ครูควรรู้จักประมาณตนในการใช้จ่ายใช้สอย รู้จักวางแผนในการทำงาน ไม่ทำงานจนหักโหมเกินไป รู้จักประมาณในการมอบหมายงานให้นักเรียน รู้จักประมาณในการลงโทษนักเรียน แม้ในการสร้างสัมพันธภาพระหว่างครูกับนักเรียน ครูก็ควรรู้จักประมาณตนว่าจะวางตัวอย่างไรจึงจะเหมาะสม เช่น ไม่ควรเฝ้าจับตาดูเป็นกันเองจนเกินไป เพราะเด็กอาจลามาจนขาดความเคารพ หรือห่างเหินจนเด็กไม่กล้าเข้าใกล้ ไม่ให้ความไว้วางใจ การรู้จักประมาณจึงเป็นเครื่องช่วยให้นักครูประสบความสำเร็จในการทำงานและการดำรงชีวิต (มัดตัญญา) สำหรับสัปปุริสธรรม ข้อที่ว่า ความเป็นผู้รู้จักกาลก็เป็นคุณสมบัติสำคัญที่ผู้เป็นครูควรมี ในการพูดการกระทำต่างๆ ครูควรพิจารณาด้วยความรอบคอบ คำพูดบางอย่างแม้เป็นความจริงก็ต้องคำนึงถึงกาลเทศะ ไม่ใช่เป็นความจริงแล้วจะพูดได้เสมอไป นอกจากนี้ครูต้องเป็นแบบอย่างแก่ศิษย์ในเรื่องการตรงต่อเวลา รู้จักการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ครูควรสอนให้เด็กรู้ว่าเวลาใด ควรพูดอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะเหมาะสม เพราะเมื่อเด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ รู้จักรับผิดชอบการงานมากขึ้น จะสามารถใช้คุณสมบัติข้อนี้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวมได้ (กาลัญญา) และในการทำหน้าที่ครูนั้น ต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุมชนจริงเรียนและชุมชนย่อมมีความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ครูยังมีบทบาทเป็นผู้นำสังคม จึงต้องทำตนให้เป็นที่ยอมรับในชุมชนหรือสังคมนั้นๆ ครูควรหาโอกาสเข้าไปทำความรู้จักและร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน หมั่นไปเยี่ยมไต่ถามทุกข์สุขของนักเรียนบ้าง เมื่อมีโอกาส เพื่อจะได้รับทราบปัญหาและความต้องการต่างๆ เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูผู้ปกครองและชุมชนด้วย (ปรีลัญญา) ประการสุดท้ายครูควรมีความเป็นผู้รู้จักบุคคล รู้จักพื้นฐานจริงของแต่ละบุคคล แล้วเลือกปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ได้อย่างเหมาะสม ดร.สุจริต เพียรชอบ ได้กล่าวเกี่ยวกับคุณสมบัติของครูในข้อนี้ไว้ว่า

...ครูจะต้องรู้จักคน รู้จักศึกษาคน รู้ธรรมชาติของมนุษย์ รู้จักมอบหมายงานให้เหมาะสมกับความสามารถของเด็ก เมื่อจะทำงานกับบุคคลใดก็รู้จักความรู้ ความสามารถของเขา นอก

จากนั้นครูควรเป็นคนช่างสังเกต... สังเกตพฤติกรรมของนักเรียนและบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง... 7

ธรรมทั้ง 7 ประการนี้ ถ้าครูผู้สอนรู้จักฝึกปฏิบัติให้เกิดขึ้น เป็นคุณธรรมประจำตนแล้ว ย่อมเกิดประโยชน์ทั้งในส่วนบุคคลและสังคม เพราะผู้มียุทธธรรมดังกล่าวย่อมเป็นบุคคลที่รู้จักตนเองและผู้อื่นเป็นอย่างดี เป็นคนที่มีเหตุผล ใจกว้างยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น เข้าใจสังคม สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

2. อารยวัฑฒ 5 (วัฑฒธรรม 5) หมายถึง หลักความเจริญอย่างประเสริฐ หรือหลักความเจริญของอารยชน ๘ พระพุทธองค์ทรงตรัสแสดงไว้ 5 ประการ ซึ่งพระราชวรมุนีได้อธิบายความหมายไว้ดังนี้คือ ๑

2.1 ศรัทธา ได้แก่ ความเชื่อ มีความเชื่อถูกหลัก มีเหตุผล เชื่อในปัญหาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อในพระธรรมคำสอนที่พระพุทธองค์แสดงไว้ แนะนำไว้ แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติผู้ที่มีคุณสมบัติในข้อนี้ ย่อมมีความมั่นใจในกรรมดี ในการกระทำดี เป็นผู้มีความเจริญก้าวหน้าไปในแนวทางของพุทธศาสนา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7 สุจรีต เพียรชอบ "ธรรมะช่วยปกป้องประคองครู" จริยธรรมกับการศึกษา, หน้า 230.

๘ พระราชวรมุนี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า 213.

๑ พระราชวรมุนี, เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ, (เล่าเรื่องให้โยมฟังชุดที่ 1) หน้า 20-41.

2.2 ศิล ได้แก่ ความประพุดิตติ มีวินัย หลักความเจริญในข้อนี้ก็สืบเนื่องมาจากศรัทธาในข้อที่ 1 นั้นเอง เพราะถ้าเราเริ่มจากศรัทธา ก็จะนำไปสู่การปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ รู้จักควบคุมตนเอง เว้นจากการกระทำชั่วทั้งหลาย ย่อมได้รับความสุขและความเจริญก้าวหน้า

2.3 สุตะ ได้แก่ การเล่าเรียน สดับฟัง ศึกษาหาความรู้ ได้อ่านได้ฟังมาก ผู้ที่สดับรับฟังมากนี้มีศัพท์เรียกเป็นพิเศษว่า เป็น "พหูสูต" (พหูสูต แปลว่า ผู้มีสุตะมาก, ผู้ได้สดับรับฟังมาก บางทีก็แปลว่า ผู้คงแก่เรียน) ซึ่งต้องมีคุณสมบัติ 5 ประการ คือ

2.3.1 พหูสูต หมายถึง ได้ยินได้ฟังมาก ได้อ่านมาก สะสมความรู้ไว้มาก มีประสบการณ์ตรงในด้านต่างๆ มาก

2.3.2 ธตา หมายถึง จำได้ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไว้แม่นยำไม่ใช้เพียงอ่านหรือฟังเพียงผ่านๆ เท่านั้น ต้องสามารถทรงจำไว้ จับใจความและสาระของเรื่องนั้นๆ ได้

2.3.3 วจสา ปริจิตา แปลว่า คล่องปาก คือใช้บ่อยๆ จนคล่องปาก ำครถามเรื่องนั้นๆ ก็สามารถอธิบายได้ชัดเจน

2.3.4 มนสา นุเปกขิตา แปลว่า เจนใจ คือนำเรื่องนั้นๆ ไปฟังพิจารณาด้วยใจ วินิจฉัยสอดส่องในเรื่องเหล่านั้นจนมองเห็นด้วยใจ เมื่อนึกถึงเรื่องนั้นขึ้นมา

2.3.5 ทิฏฐิยา สุปฏิวิทธา หมายถึง การแทงตลอดด้วยทิฏฐิ (ทฤษฎี) คือความเข้าใจลึกซึ้ง มองเห็นประจักษ์ด้วยปัญญา มีความเข้าใจในเหตุและผล สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวต่างๆ ด้วยความเข้าใจถ่องแท้ในวิชาการเหล่านั้น

2.4 จาคะ ได้แก่ การเสียสละ ความมีน้ำใจ "ทาน" แปลว่า การให้ แต่จาคะแปลว่าการเสียสละ จาคะจึงมีความหมายลึกซึ้งกว่าทาน เพราะจาคะมองตลอดจาก

ภายนอกไปถึงภายใน (สละกิเลสภายในจิตใจ) จากะจึง เป็นเหตุให้ทำทานแต่คนทำทานอาจจะ ไม่มีจาคะในจิตใจก็ได้

2.5 ปัญญา หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ปัญญาจึงเป็นตัวคุณอารยวัธข้ออื่นๆ ทั้งหมด ศรัทธา ความเชื่อจะถูกตั้งหรือไม่ ต้องมีปัญญากำกับ มิฉะนั้นก็จะกลายเป็นความเชื่อที่มงายได้ สุตตะการ เรียนรู้ต่างๆ ก็ต้องมีปัญญา ช่วยมิให้จดจำหรือ ท่องจำอย่างเดียว ศิล การประพฤติปฏิบัติต่างๆ ก็ต้องอาศัยปัญญา มิฉะนั้นอาจจะกลายเป็น สิล্পพตปรามาสคือ ยึดถือการปฏิบัติตามศิลปวัตร อย่างงมงาย เกรงครัดในทางที่ไม่ถูกต้อง จากะก็ ต้องมีปัญญากำกับเช่นกัน เช่นรู้ว่าอะไร การเสียสละ ควรเสียสละแก่ใคร อย่างไร เป็นต้น

หลักอารยวัธทั้ง 5 ประการที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้เป็นเครื่องวัดความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมของพุทธบริษัททั้งหลายนั้น ครูผู้สอนสามารถนำมาใช้ เป็นเครื่องมือวัดความเจริญในการปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ เป็นอย่างดี เพราะในทางพุทธศาสนาถือว่า ครูเป็นผู้ทำหน้าที่ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า คือเป็นผู้นำทางวิญญาณ หมายถึง เป็นผู้ให้ความสว่างแก่ชีวิตให้ มนุษย์เดินไปถูกทางไปสู่จุดหมายปลายทางที่ถูกต้อง ที่พึงปรารถนาของสังคม นอกจากนี้ครูยังเป็น แบบอย่างทางจริยธรรมจึงต้องรู้จักฝึกอบรมตนเอง ตรวจสอบตนเองตามแนวอารยวัธทั้ง 5 ประการ ว่าเป็นผู้เจริญด้วยคุณธรรมดังกล่าวมาน้อยแค่ไหน เริ่มจากศรัทธา ตรวจสอบตัวเองดูว่ามีความศรัทธา มีความรักในวิชาชีพครูแค่ไหน ครูควรจะมี ความเชื่อมั่นในความสำเร็จของการทำหน้าที่ครู มองเห็นคุณค่าและอนิสงฆ์ของความเป็นครู อาศัยแบบอย่างและแนวทางของพระบรมครู เป็นหลักในการปฏิบัติหน้าที่ ควรตรวจสอบตนเองดูว่า มีสุตตะพอที่จะสั่งสอนแนะนำผู้อื่นหรือไม่ เป็นผู้มีระเบียบวินัย และยึดมั่นในจรรยาบรรณครูมากน้อยแค่ไหน (ศีล) มีความเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อส่วนรวมแค่ไหน เสียสละเพื่อโรงเรียน นักเรียนและชุมชนบ้างหรือไม่ (จาคะ) และมีความเข้าใจแจ่มแจ้งในเนื้อหาวิชาที่ตนสอนแค่ไหน ในการปฏิบัติหน้าที่ครูได้กระทำการต่างๆ โดย ใช้ปัญญาใช้เหตุผลบ้างหรือไม่ ผู้ที่รู้จักฝึกตนให้มีความเจริญก้าวหน้าในหลักความเจริญอย่างอริยะดังกล่าว ย่อมประสบความสำเร็จในชีวิต มีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติหน้าที่ และมีศักยภาพ ในการพัฒนาบุคคลอันเป็นทรัพยากรสำคัญของชาติได้ดียิ่งขึ้น

3. อิทธิบาท 4 คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ, วิถีทางที่นำไปสู่ความสำเร็จ 10 พระพุทธองค์ทรงวางหลักธรรมนี้ไว้เพื่อเป็นหลักการที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติไปสู่จุดหมายปลายทางแห่งความสำเร็จในการทำงานตามหน้าที่ของแต่ละบุคคล อิทธิบาท 4 ประกอบด้วยธรรม 4 ข้อคือ

3.1 จันทะ เป็นศัพท์ธรรมที่มีความหมายกว้าง ครอบคลุมความอยากหรือความต้องการ ซึ่งเป็นแรงจูงใจของมนุษย์ได้ทุกอย่าง 11 จันทะ เป็นข้อธรรมสำคัญมาก พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ตอนหนึ่งว่า "ธรรมทั้งปวงมีจันทะเป็นมูล" 12 ธรรมทั้งปวงในที่นี้หมายถึง เบญจขันธ์ที่ว่า อุปาทานขันธ์ 5 มีจันทะเป็นมูล จันทะที่ไม่ดีเป็นฝ่ายอกุศล ตรงกับคำว่าตัณหา ส่วนจันทะที่ดีงามเป็นฝ่ายกุศลมีชื่อเต็มว่า กุศลธรรมจันทะ บางทีเรียก กุศลจันทะ หรือธรรมจันทะ แต่นิยมเรียกคำเดียวว่า "จันทะ" นอกจากนี้ยังมีจันทะที่เป็นกลางๆ เรียกว่า กัตตุกัมยตาจันทะ 13

ผู้ที่ไม่ศึกษาความหมายของคำว่า "จันทะ" ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ จึงมักจะรู้จักแต่ความอยากในแง่ของ "ตัณหา" จนเกิดมีคำพูดท่านองว่า พุทธศาสนาเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ เพราะสอนให้ละตัณหา เมื่อคนไม่อยากได้ ไม่อยากร่ำรวย จะพัฒนาประเทศได้อย่างไร

ตัณหา นั้น มุ่งประสงค์เวทนา ต้องการสิ่งที่จะมาเสพเสวยเวทนา อาศัยอวิชชาเป็นตัวหนุนนำพัวพันเกี่ยวเนื่องกับเรื่องตัวตน เอาตัวตนเป็นศูนย์กลางนำไปสู่การแสวงหา ส่วนจันทะมุ่งประสงค์อัตถุ คือ ตัวประโยชน์ คือ สิ่งที่มีคุณค่าแท้จริง จันทะก่อตัวขึ้นจากโยนิโสมนสิการ 14 ไม่ผูกพันกับตัวตนหรืออัตตา

10 พระราชวรมุนี, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, หน้า 186.

11 พระราชวรมุนี, พุทธธรรมฉบับขยายความ, หน้า 489.

12 อง. อฎฐก. 23/189.

13 พระราชวรมุนี, พุทธธรรมฉบับขยายความ, หน้า 490.

14 เล่มเดียวกัน, หน้า 494.

ฉันทะ ในอิทธิบาท 4 จึงหมายถึง กุศลธรรมฉันทะ และกัตตุกัมมตาฉันทะ ที่ใช้ในทางดี หมายถึง ความพอใจ ความชอบ ความอยากได้ในสิ่งที่ดีงาม ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ ความอยากที่เป็นฉันทะ จึงเป็นคนละเอียดอย่างกับความอยากที่เรียกว่า ตัณหา

ยกตัวอย่างในกรณีของครูที่มีฉันทะ ในการทำงานย่อมต้องการให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจได้รับประโยชน์ในสิ่งที่ตนสอน มุ่งประโยชน์ทั้งส่วนบุคคล (ผู้เรียน) และสังคมคือประเทศชาติ ส่วนการทำหน้าที่ครูแล้วได้เงินเดือนนั้น เป็นเงื่อนไขที่มนุษย์กำหนดขึ้น มิใช่ผลอันแท้จริง (ของเหตุคือการสอน) ครูบางคนอาจได้เงินเดือนโดยไม่ได้สอนนักเรียนเลยก็ได้ แต่ถ้าพฤติกรรมของครู เป็นไปตามตัณหา ครูผู้นั้นย่อมต้องการแต่เงินเดือน ไม่ได้ตั้งใจสอน หลีกเลี่ยงการสอน ไม่รักการสอน แต่ที่ต้องสอนเพราะเป็นเงื่อนไขที่จะได้สิ่งที่ตัณหาต้องการคือ เงิน มีแต่ตัณหาที่อยากได้ ไม่มีฉันทะที่อยากทำจึงสอนไปวันๆ เพื่อเงินเดือน

บุคคลที่มีฉันทะ เป็นแรงจูงใจจะต้องการภาวะที่เป็นผลของการกระทำโดยตรง อันเป็นเหตุให้เขามีความต้องการทำ ผลที่ตามมาจึงปรากฏในทางตรงข้ามกับตัณหา และเมื่องานหรือสิ่งที่ทำนั้นบรรลุจุดหมายก็เกิดความปิติ อิ่มเอิบใจไปด้วย

3.2 วิริยะ หมายถึง ความเพียร คือขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดย 15 เมื่อมีฉันทะ เป็นตัวนำจิตใจก็จะแน่วแน่มั่นคง ในการดำเนินสู่จุดหมาย วิริยะ ความเพียรพยายามย่อมเกิดขึ้นตามมา คือ มีความเพียรพยายาม เพียรสร้างสรรค์งานนั้นๆ ทางานด้วยความขยันขันแข็ง แม้จุดหมายนั้นจะบรรลุถึงได้ยาก มีอุปสรรคมากก็ไม่ทอดย วิริยะจึงเป็นตัวแรงทำให้เกิดความสำเร็จเร็วขึ้น ทำให้เกิดกำลังใจในการต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ ของงานที่กำลังกระทำอยู่ อุปสรรคของวิริยะคือ ความเกียจคร้าน ไม่ยอมสู้กับอุปสรรคหรือเหตุการณ์สิ่งแวดล้อม ดังพุทธพจน์ที่กล่าวว่า "ประโยชน์ย่อมสำเร็จโดยชอบแก่ผู้ทำ

¹⁵ พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า 186.

โดยไม่มีเป้าหมาย" 16 "พึงได้รับประโยชน์ในชาติ ด้วยประการใดา ควรบากบั่นในที่นั้นด้วย ประการนั้นา" 17

การเพียรพยายามในที่นี้หมายความว่า เพียรทำดี พระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้ว่า เพียรระวังอย่าทำชั่ว หรือยอมให้ โลกะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นในตัว... เพียรให้กุศล คือ ความดีงามเกิดขึ้นทุกขณะจิต 18 วิริยะจึงเป็นหลักที่ครูควรยึดเป็นคุณธรรมประจำใจ เพราะจะ ชวนนำทางไปสู่ความสำเร็จ การเพียรพยายามนั้นท่านพุทธทาส กล่าวไว้ว่า ควรเพียรละความชั่ว ทั้งทางโลกและทางธรรม ความชั่วทางโลก ได้แก่ อบายมุข 6 * ความชั่วทางธรรม ได้แก่ โลก โภจรถ หลง 19 ชื่อเสียงในทางเสียหายของครูบางส่วนนั้น มีสาเหตุมาจากการมัวเมาในอบายมุข เป็นส่วนใหญ่ เช่น มีบางท่านกล่าวว่า วันครูเป็นวันที่ครูเมาเหล้ามากที่สุด การเป็นหนี้สินของครู ก็มีส่วนมาจากเรื่องของอบายมุข ครูจึงควรละเลิกสิ่งเหล่านี้ ถ้าทำได้ก็จะ เป็นผลดีทั้งแก่ตนและ ครูโดยส่วนรวม และถ้าครูเพียรพยายามละ โลก โภจรถ หลง ด้วยก็จะสามารถมีชีวิตอยู่อย่าง เป็น สุข (ใจ) เป็นประโยชน์แก่ตนทั้งโลกนี้และโลกหน้า

3.3 จิตตะ หมายถึง ความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่ทางธุระ ความคิดฝักใฝ่ ไม่ปล่อยใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอย 20 การที่บุคคลมีความพอใจและความเพียรพยายามเท่านั้น ยังไม่ เพียงพอที่จะนำไปสู่จุดหมายหรือความสำเร็จของการงาน ต้องอาศัยหลักจิตตะ คือ ความเอา

16 ขุ. ชา 27/533.

17 อง. ปัญจก. 22/70.

18 พุทธทาสภิกขุ, พระพุทธศาสนาชั้นปถุชน (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มศึกษาและปฏิบัติ ธรรม, 2531) หน้า 23-24.

* อบายมุข 6 ได้แก่ 1. ติดสุราและของมีนเมา 2. ชอบเที่ยวกลางคืน 3. ชอบ เที่ยวดูการละเล่น 4. ติดการพนัน 5. คบคนชั่วเป็นมิตร 6. เกียจคร้านการงาน

19 เล่มเดียวกัน, หน้า 24.

20 พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 43.

ใจใส่ตั้งใจจริง ไม่เขย่งย่นทำงานให้เสร็จๆ ไป หรือทำอย่างเสียไม่ได้ เช่นครูที่ยืนตรวจงาน แต่ไม่เคยใส่ใจอ่านคำตอบ ย่อมไม่ทราบว่าเด็กมีพัฒนาการ มีความรู้ความเข้าใจอย่างไร มีความบกพร่องอะไรที่ควรต้องปรับปรุงแก้ไข ทำให้นักเรียนไม่มีกำลังใจในการทำงาน ขาดความเชื่อถือและศรัทธาในตัวครู เป็นผลทำให้ผู้เรียนขาดความเอาใจใส่ และขาดความตั้งใจในการเรียนหรือการทำงานที่ได้รับมอบหมาย ในทางตรงกันข้าม ถ้าครูมีความเอาใจใส่ มีความละเอียดรอบคอบ รู้จักตีชมการทำงานของเด็ก เด็กก็จะตั้งใจทำงาน เป็นการปลูกฝังความมีระเบียบวินัยในการทำงาน และยังเป็นประ เหมินผลทั้งผู้เรียนและผู้สอนไปในตัวด้วย

3.4 วิมังสา หมายถึง ความไตร่ตรอง คือ หมั่นข้ปัญหาใคร่ครวญ ตรวจสอบตรรกะเหตุผล และตรวจสอบข้อแย้งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้นมีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง²¹ ในการทำงานให้ได้ผลสำเร็จนั้น ควรจะต้องมีการตรวจสอบงานหรือสิ่งที่ตนทำอยู่นั้นว่า ได้ผลดีหรือยัง ถ้ายังไม่ดีมีอุปสรรคอะไรบ้าง ต้องคิดแก้ไขปรับปรุง ถ้าดีแล้วก็ควรวางแผนที่จะทำให้อีกยิ่งขึ้นต่อไป ถ้าเป็นผู้ทำหน้าที่ครูก็ยิ่งควรจะต้องนำหลักวิมังสาไปใช้ เพราะงานครูเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาบุคคล ครูควรจะได้สอดส่องหาเหตุผลในสิ่งที่ตนกระทำ สอดส่องหาเหตุผลในพฤติกรรมต่างๆ ของผู้เรียน มีการวัดผลประเมินผลการเรียน การสอนอยู่เสมอ เอาใจใส่ สร้างสรรค์งานและพัฒนาวิธีการสอนของตนอยู่เสมอ คุณธรรมข้อนี้มีความสำคัญมากต่อคุณธรรมข้ออื่น ๆ เพราะไม่ว่าจะเป็นการทำงานหรือประกอบกิจการใดๆ เรามักประสบอุปสรรคอยู่เสมอ การที่จะเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้ต้องรู้จักพิจารณาหาห้รอบคอบโดยอาศัยสติปัญญา เป็นตัวนำ

อิทธิบาท 4 จึงเป็นหลักปฏิบัติที่ครูสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาตนได้เป็นอย่างดี เพราะผู้อิทธิบาท 4 เป็นคุณธรรมประจำಯ เป็นคุณธรรมประจำตนಯ เป็นเป็นผู้ที่รักงาน มีความพากเพียรใจในการทำงาน รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีสมาธิในการทำงาน ทำงานด้วยความรอบคอบมีระเบียบแบบแผน รู้จักแก้ไขปรับปรุงสร้างสรรค์งานให้ก้าวหน้า ทำให้การปฏิบัติหน้าที่บรรลุผลตามความมุ่งหมายได้ คุณธรรมทั้ง 4 ประการ นี้เป็นธรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง

²¹ พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า 187.

กัน * จะเลือกปฏิบัติเฉพาะข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ต้องนำไปประพจน์ปฏิบัติทั้ง 4 ข้อจึงจะประสบผลสำเร็จในงานนั้นๆ ได้

4. ขันติและโสรจจะ (ธรรมท้าวทั้งาม 2)

4.1 ขันติ หมายถึง ความอดทนเพื่อบรรลุความดีงามและจุดมุ่งหมายอันชอบ 22 ท่านสุชีโวภิกขุ ได้ให้คำอธิบายหลักขันติหรือความอดทนไว้ว่า เป็นเครื่องแสดงถึงความมุ่งหมายในการสอนให้คนมีความ เข้มแข็งทั้งกำลังกายกำลังจิต การอดทนต่อความลำบาก การอดทนต่อทุกข์ เวทนาอดทนต่อคำล่วงเกินของผู้อื่นก็ดี อดทนต่อสิ่งเข้ายวนต่างๆ อันจะทำให้โลก โกรธ หลง กิเลส เป็นคุณลักษณะที่ดีงามของมนุษย์ 23 ความอดทนเป็นมงคลชีวิตข้อหนึ่งในมงคลสูตร 24 มีพุทธพจน์กล่าวถึงความอดทนไว้หลายแห่งในพระสูตร เช่น "ความอดทน คือ ความอดกลั้น เป็นหมาย (ธรรมเครื่องเผือกเลิศ) อย่างยิ่ง 25 "ขันติ ย่อมตัดรากเง่าแห่งบาปทั้งสิ้น ผู้มีขันติชื่อว่า ย่อมขุดรากแห่งความติเตียน และการวิวาทเป็นต้นได้" 26 "ความอดทนถ้อยคำของผู้สูงกว่าได้ก็ เพราะกลัวอดทนถ้อยคำของคนที่เสมอกันได้ ก็เพราะสู้กันได้ แต่ผู้อดทนถ้อยคำของผู้ต่ำกว่าได้ สัตบุรุษกล่าวความอดทนของผู้นั้น ว่าเป็นความอดทนอันสูงสุด" 27

* ดูคำอธิบายของพระราชวรมณีในพุทธธรรมฉบับขยายความ, หน้า 845.

22 พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า 75.

23 สุชีโว ภิกขุ, หลักพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523) หน้า 35.

24 ขุ.ขุ 25/5, ขุ.สุ 25/3/7.

25 สุชีโว ภิกขุ, หลักพระพุทธศาสนา, หน้า 33.

26 คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย "พุทธศาสนาสุภาสิต" อนุสรณ์ในงานฉาปนกิจ นางเจียม โกรยง, 2525, หน้า 9.

27 สุชีโว ภิกขุ, หลักพระพุทธศาสนา, หน้า 34.

งานในหน้าที่ครูนั้น เป็นงานที่ต้องอาศัย ความอดทน เป็นอย่างยิ่งครูต้องทำหน้าที่สอน ให้คำปรึกษา อบรมบ่มนิสัย และแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งบางครั้งต้องพบกับพฤติกรรม การแสดงออกของนักเรียน ในทางที่ไม่พึงปรารถนา ไม่เป็นไปตามจุดมุ่งหมายหรือกฎระเบียบต่างๆ เช่น พฤติกรรมก้าวร้าว ไม่สนใจเรียน ไม่แสดงความเคารพ เป็นต้น ครูต้องใช้ความอดทน อาศัยความเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง พยายามชักจูงใจให้ศิษย์ยอมรับนับถือ เพื่อเขายอมรับ ครูกับโอกาสที่จะชี้แจงแสดงเหตุผล ให้ถ้ามรับตัวไปในทางที่พึงประสงค์ได้ เรื่องนี้แม้ในการสอนธรรมพระบรมครูเองพระองค์ก็เคยมีศิษย์ดื้อรั้น ถือดี มีทิฐิมานะอยู่หลายราย ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงมีวิธีการปฏิบัติกับบุคคลเหล่านั้นแตกต่างกันไป ส่วนผู้มีทิฐิมานะแรงกล้า ไม่ยอมรับคำสอนใดๆ ทั้งสิ้นพระพุทธองค์ทรงถือว่าบุคคลนั้น เป็นคนที่ฝึกไม่ได้ทรงใช้วิธีมาผู้้น เสียด้วยวิธีวิธี คือ ไม่หักกล่าวสั่งสอนอีกต่อไป

นอกจากปัญหาด้านผู้เรียนแล้ว ผู้ทำหน้าที่ครูยังจะต้องติดต่อและทำงานร่วมกับบุคคลหลายฝ่ายในชุมชน โดยเฉพาะกับผู้ปกครองนักเรียน เพื่อร่วมมือกันแก้ปัญหาเด็กงานครูจึงเป็นภารกิจที่ต้องใช้ความอดทนอย่างยิ่ง

4.2 โสรัจจะ หมายถึงความสงบเสงี่ยม อธิษาศัยงาม ความสุภาพ²⁸ ในฐานะที่ครูเป็นแบบอย่างทางจริยธรรมที่สำคัญของผู้เรียน ครูจึงควรจะต้องฝึกตนให้เป็นผู้มีความสำรวมทั้งกาย วาจา ใจ มีกิริยามารยาท อธิษาศัยงาม มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สามารถเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็กและคนทั่วไปได้ ครูที่มีโสรัจจะ เป็นคุณธรรมประจำตน ย่อมเป็นที่ชื่นชม ชวนให้ศิษย์อยากเข้าใกล้ และยังเป็นที่ยกย่องนับถือแก่คนทั่วไปในสังคมด้วย โสรัจจะ เป็นคุณธรรมที่แสดงให้ปรากฏภายนอกต้องอาศัยคุณธรรมภายในคือ ขันติ อดทน อดกลั้น ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่มากระทบ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสสอนพระภิกษุในกกกฐมสูตรว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปในศาสนา

²⁸ อง. จตุกถ 21/111.

²⁹ สุชีพ ปุณฺณภาพ พจนานุกรมศัพท์ศาสนา (กรุงเทพมหานคร : เกษมบรรณกิจ, 2524) หน้า 435.

นี้ ยิ่งเสงี่ยมเจียมตัว สงบระงับอยู่ได้ตราบเวลาที่ด้อยค่าอันไม่น่าพอใจยังไม่มากกระทบ เมื่อใดด้อยค่าเช่นนั้นมากกระทบ เมื่อนั้นพึงรู้ได้ว่าเป็นผู้เสงี่ยมเจียมตัวสงบระงับหรือไม่³⁰

5. สัมมาทิฏฐิ หมายถึง ความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยม ความรู้ ความเข้าใจถูกต้องดีงาม สัมมาทิฏฐิ เป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรคมงคล 8 เป็นขั้นเริ่มแรกในระบบการศึกษาตามหลักการของพุทธศาสนา กล่าวโดยสรุปสัมมาทิฏฐิแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ³¹

โลกียสัมมาทิฏฐิ ได้แก่ ความเชื่อถือ ความเห็น ทศนคติความรู้ความเข้าใจ ที่ถูกต้องดีงามมีเหตุผล เป็นประโยชน์เป็นความเข้าใจโลกและชีวิตที่ถูกต้องตามหลักแห่งความดี หรือสอดคล้องกับศีลธรรมโลกียสัมมาทิฏฐิเกิดจากความรู้ความเข้าใจเหตุผล โดยอาศัยการอบรมสั่งสอนปลูกฝังกันมาในสังคม ช่วยให้เกิดประพฤติดีประพฤดีชอบ และการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

โลกุตระสัมมาทิฏฐิ ได้แก่ ความรู้ความเห็น ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิต ที่ถูกต้องตามความเป็นจริงทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ที่ถูกต้องที่ควรจะมีจะเป็นระหว่างตนเองและสรรพสิ่งทั้งหลายตรงตามสภาวะ และตามเหตุปัจจัยของมัน

โลกียสัมมาทิฏฐิ เป็นความรู้ระดับที่ทำให้รู้จักรับผิดชอบการกระทำของตน เป็นสัมมาทิฏฐิระดับจรรยา เป็นประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายชีวิตระดับทิฏฐิธัมมิกัตถประโยชน์ และสัมปรายิกัตถประโยชน์ เป็นพื้นฐานของปรมัตถ์ส่วนโลกุตระสัมมาทิฏฐิจัดเข้าในระดับวินยสนาสัมมาทิฏฐิ เป็นความรู้ที่เข้าแนวสัจจะ นำไปสู่ปรมัตถประโยชน์ต่อไป³²

³⁰ สุชีโว ภิกขุ, หลักพระพุทธศาสนา. หน้า 34-35.

³¹ พระราชวรมณี, พุทธธรรมฉบับขยายความ. หน้า 642, 737.

³² พระราชวรมณี, พุทธธรรมฉบับขยายความ. หน้า 643.

พระพุทธรูปทรงตรีศติงทาง เกิดแห่งแนวคิดที่ถูกต้องหรือปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ
ไว้ 2 ประการคือ ³³

1. ปรโตโมสะ (เสียงจากผู้อื่น, การกระตุ้นหรือการชักจูงจากภายนอก) หมายถึง การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สนทนาซักถามฟังคำบอกเล่าชักจูงจากผู้อื่น การสดับสัทธรรมจากผู้เป็นกัลยาณมิตร รวมทั้งการรับการถ่ายทอดค่านิยมและวัฒนธรรมจากสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่หล่อหลอมบุคคลนั้นๆ อยู่

2. โยนิโสมนสิการ (การกระทำในใจโดยแยบคาย) หมายถึงการใช้ความคิด ถูกวิธี รู้จักคิดเป็น มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ ปัญหาที่นั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โยนิโสมนสิการจะทำให้เกิดความรู้เท่านั้นต่อประสบการณ์ต่อปรโตโมสะที่หลั่งไหลเข้ามากระทบ

ธรรมทั้ง 2 ข้อนี้ประกอบกันจึงเป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิได้ เพราะปรโตโมสะ เป็นเสียงจากภายนอก เป็นปัจจัยภายนอกที่มากกระทบการรับ เข้ามาต้องอาศัยโยนิโสมนสิการเป็น ตัวควบคุมรู้จักเลือกรับเข้ามาแต่ปรโตโมสะฝ่ายดี มิฉะนั้นจะกล่าว เป็นมิจฉาทิฐิ ซึ่งเกิดจากปัจจัย 2 อย่างคือ ปรโตโมสะและอโยนิโสมนสิการ ³⁴

สัมมาทิฐิจึง เป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับสัมมาทิฐิ เป็นอันดับแรก เมื่อมีสัมมาทิฐิคือการคิดชอบเกิดขึ้นแล้ว การกระทำชอบ ผู้ทำหน้าที่ครู เพราะจุดมุ่งหมายโดย ทัวไปของการศึกษาตามแนวพุทธนั้นมุ่งที่จะพัฒนาผู้เรียนให้เกิดยอม เกิดขึ้นตามมา การที่เราจะไป ฝึกสอนคนอื่นให้คิดชอบ ด้วยการทำให้การศึกษาที่ชอบได้ หลักสูตรในปัจจุบัน คือ มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้ เป็นผู้คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้นั้น จะอาจจะนำไปสู่การคิด การกระทำและการแก้ปัญหาในทาง

³³ พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. หน้า 80.

³⁴ เล่มเดียวกัน, หน้า 80.

ที่เป็นนิจนาทิกฐิ ซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อตนเอง และสังคมโดยรวมได้ ดังนั้นครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้มีสัมมาทิกฐิ เสียก่อน จึงจะสามารถหล่อหลอม กล่อมเกลาคูเรียนไปในทางที่ถูกต้องในทางที่พึงประสงค์ของสังคมได้ และการคิดของนั้นครูผู้สอนสามารถอธิบายสอดแทรกได้ทุกวิชา ถ้าผู้สอนเป็นผู้มีสัมมาทิกฐิ

6. หลักพรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร 4 หมายถึงคุณธรรมอันเป็นหลักความประพฤติที่ประเสริฐ หรือหลักธรรมประจำในอันประเสริฐสี่ประการ ได้แก่ ^{๓๕}

6.1 เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรีจิต คิดช่วยเหลือให้ทุกคนได้รับประโยชน์และความสุข

6.2 กรุณา คือความสงสาร ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ความกรุณาจะเกิดขึ้นได้เมื่อเรามองเห็นความทุกข์ยากของผู้อื่น และปรารถนาที่จะช่วยให้เขาพ้นภาวะแห่งความทุกข์นั้น

6.3 มุทิตา คือ มีความยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี เมื่อผู้อื่นมีความสุข มีความเจริญก้าวหน้าก็มีความยินดีด้วย ไม่มีจิตใจอิจฉาริษยา

6.4 อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลางไม่เอนเอียงพิจารณาเห็นกรรมอันบุคคลทั้งหลายกระทำแล้ว ควรได้รับผลดีผลชั่ว ตามสมควรแก่เหตุที่ตนกระทำ และไม่ทำตนเองจะประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลวก็รู้จักการวางเฉยไม่ติ่งใจหรือเสียใจจนเกินไป

ในทางปฏิบัตินั้นควรใช้พรหมวิหารธรรมให้ครบทั้ง 4 ข้อ และการใดควรจะใช้พรหมวิหารใดควรพิจารณาให้เหมาะสม โดยเฉพาะในข้อแรก คือ เมตตานั้นควรระมัดระวังไม่ให้เกิดการแสดงเมตตาผิดๆ การแสดงเมตตาจะต้องเป็นตามเหตุผลของธรรมชาติไม่มีกิเลส ตัณหา มาเจือปน เพื่อมีความรัก ควรปรารถนาดี (เมตตา) เป็นพื้นฐานแล้ว ก็มีความสงสาร เห็นใจอยากช่วยเหลือเด็กหรือผู้ร่วมงาน เมื่อได้รับความทุกข์ (กรุณา) แสดงความยอมรับชื่นชมยินดี เมื่อเด็กหรือผู้ร่วมงานได้รับความสุข ประสบความสำเร็จโดยชอบธรรม ไม่มี ความอิจฉา

^{๓๕} พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า 148.

ริษยา (มฤตดา) ผู้ทำหน้าที่ครูทุกคนควรหมั่นฝึกตนให้เป็นคนที่มีมฤตดาเป็นธรรมประจำใจ เพราะผู้ที่รู้จักยินดีกับผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่มีจิตอิจฉาริษยา ย่อมมีแต่ความสบายใจไม่โกรธ ไม่พุ้งซ่าน เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีดีกว่าตน และประการสุดท้ายต้องรู้จักฝึกตนให้เป็นคนที่มีใจเป็นกลาง รู้จักการวางเฉย รู้จักพิจารณาผลเป็นหลัก ไม่เอนเอียงความรักหรือชัง (อุเบกขา)

นอกจากนั้น พระพุทธองค์ยังได้ตรัสถึงอุปสรรคของความยุติธรรมหรือความเป็นอุเบกขา เป็นธรรมที่ควรหลีกเลี่ยงเพราะเป็นเหตุให้เกิดความลำเอียง ได้แก่ อคติ อคติแปลว่าความลำเอียงหมายถึงความเอนเอียง ซึ่งเป็นความชั่วร้ายเกิดขึ้นได้ง่าย ถ้าไม่พยายามระงับ จะแสดงอาการออกมาภายนอก ทำให้ประพฤติผิดธรรมเกิด ความไม่เที่ยงตรงต่อบุคคล ³⁶ พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนเรื่องอคติ 4 แก่สังคาลกคหบดี ไว้ในสังคาลกสูตร ³⁷ อคติ 4 เป็นทางความประพฤติที่ผิดความไม่เที่ยง 4 ประการได้แก่ ³⁸

1. จันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ
2. โทษาคติ ลำเอียงเพราะชัง
3. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง, เพราะความเขลา
4. ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว

การทำหน้าที่ครูพึงระมัดระวังในเรื่องความมีอคติดังกล่าว มิฉะนั้นครูจะไม่สามารถตั้งตนอยู่ในความยุติธรรมหรือความเป็นกลางในเรื่องต่างๆ ได้ ครูต้องไม่ลำเอียงเพราะรัก เช่น เด็กคนไหนใกล้ชิดครู มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เวลาสอบครูก็ให้คะแนนมาก ทั้งที่ทำข้อสอบไม่ได้ แต่กับนักเรียนคนอื่นกลับให้คะแนนน้อยทั้งที่ตอบถูกมากกว่า อย่างนี้เรียกว่าครูมีฉันทา

³⁶ ประสิทธิ์ จริยางกูร และคนอื่นๆ, ธรรมมีอุปการะมาก อคติ 4 อบายมุข 4 (คณะกรรมการอำนวยการจัดหางานเฉลิมพระเกียรติจัดพิมพ์, 2530) หน้า 23.

³⁷ ที. ปา 11/176.

³⁸ พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. หน้า 174.

คติ ตรงกันข้ามครูก็ไม่ควรล่าเหยียดเพราะความซึ้ง เช่น ครูใหญ่ไม่ชอบครูน้อยด้วยเหตุผลส่วนตัว แม้ครูน้อยผู้นั้นจะทำความดี มีผลงานอย่างไร ก็ไม่พิจารณาความดีความชอบให้ การกระทำเช่นนี้ ถือว่าอยู่ในอำนาจของโศกาคติ ส่วนล่าเหยียดเพราะความหลง ความเขลา เกิดจากความไม่รู้ ความหูเบา ไม่รู้จักพิจารณาให้สวนให้ต้องแท้ และภยากติ ล่าเหยียดเพราะกลัว คือ กลัวอำนาจ กลัวอิทธิพล หรือกลัวภัยที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเอง จึงตัดสินใจให้ผิดจากความเป็นจริง เช่น นักเรียนบางคนทำผิดวินัยร้ายแรง แต่ครูไม่ลงโทษ เพราะเกรงอิทธิพลของผู้ปกครองนักเรียนคนนั้น ครูผู้มีอคติดังกล่าวมาย่อมประพาศติผิดธรรมชาติ ทำให้นักเรียนและผู้ร่วมงานขาดความนับถือและความศรัทธาในตัวครูผู้นั้น

ดังนั้นถ้าครูทุกคนปฏิบัติหน้าที่โดยมีพรหมวิหารธรรมเป็นพื้นฐานของจิตใจแล้ว ย่อมสามารถปลูกฝังเด็กให้เป็นคนที่มีทัศนคติที่ดี มีสุขภาพจิตดี และยังสามารถช่วยกันสร้างบุคคลที่มีเจตนาดี มีน้ำใจ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม สามารถสร้างสรรค์สังคมที่ดีในอนาคตได้

พรหมวิหารธรรมมี 4 จะมีความสำคัญต่อผู้ทำหน้าที่ครู เท่านั้น แต่สำคัญสำหรับผู้ใหญ่ทุกคน และโดยเฉพาะผู้นำ ผู้บริหาร ไม่ควรขาดคุณสมบัติในข้อนี้ เพราะผู้มีพรหมวิหารธรรมเป็นคุณธรรมประจำใจ ย่อมเป็นผู้ที่มีจิตใจสุจริต เยือกเย็น มีใจเป็นธรรม เป็นที่ศรัทธา ยอมรับนับถือจากผู้ร่วมงาน และผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาอันจะเป็นผลดีต่อการปฏิบัติงานโดยส่วนรวม และยังทำให้ผู้มียุทธธรรมดังกล่าวสามารถครองความเป็นผู้ใหญ่ ความเป็นผู้นำหรือความเป็นหัวหน้าที่ดีได้ พรหมวิหาร 4 เป็นคุณธรรมภายใน เป็นพื้นฐานของคุณธรรมภายนอกข้ออื่นๆ โดยเฉพาะสังคหวัตถุ 4 ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

หลักธรรมในการดำเนินชีวิตของครู

หลักธรรมเพื่อการพัฒนาตนเองของครู ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นหลักธรรมที่ครูสามารถนำไปพัฒนาตน เป็นการส่งเสริมคุณภาพของครูในด้านคุณธรรม ความรู้และวิชาการ ให้สามารถทำหน้าที่ได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และการที่ครูจะสามารถปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพได้นั้น ครูควรจะต้องเป็นผู้ที่สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเป็นสุขด้วย แม้ว่าครูจะมีสถานภาพ และบทบาทหน้าที่สำคัญอย่างไรก็ตาม ครูก็ยังเป็นปุถุชน ต้องดำรงชีวิตต่อสู้ดิ้นรนอยู่ในสังคมเช่นเดียว

กับคนอื่น ๆ แต่สังคมให้ความสำคัญต่อผู้ทำหน้าที่ครูไว้สูง ครูยังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในสังคม การดำเนินชีวิตของครูจึงอยู่ในกรอบของสังคม แม้ว่าสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน จะมีส่วนทำให้สถานภาพบทบาทและความเป็นปวงชนบุคคลเปลี่ยนไป สังคมก็ยังฝังใจว่า ครูจะต้องประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างทางจริยธรรมที่ดี ดังนั้นครูจึงควรมีหลักปฏิบัติเพื่อการดำรงชีวิตที่ดีในสังคมด้วย พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงหลักธรรมในการดำรงชีวิตในสังคมาไว้มากมาย ในที่นี้จะศึกษาวิเคราะห์เฉพาะหลักธรรมที่ส่งเสริมการดำรงฐานะความเป็นครู โดยเน้นการอภิปรายหลักพุทธปรัชญาซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ในสังคมคือ หลักการอยู่ร่วมกันในสังคม หลักเศรษฐศาสตร์ และหลักการครองตน ได้แก่ สังคหัตถุ 4 ทัศนคติที่มีกตประโยชน์ และสันโดษ ตามลำดับ

1. หลักสังคหัตถุ 4

สังคหัตถุเป็นหลักการสงเคราะห์หรือหลักการยึดเหนี่ยวน้ำใจคน เป็นหลักคำสอนให้คนทั้งหลายเป็นมิตรต่อกันหรือปฏิบัติต่อกันอย่างมิตร เพราะมนุษย์ทุกคนในสังคมจะต้องมีความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยกัน พระพุทธองค์ทรงให้แนวคิดซึ่งเป็นหลักปฏิบัติสำหรับบุคคลในสังคมาไว้ 4 ประการ เรียกว่า สังคหัตถุ 4 ไว้ในพระสูตรหลายแห่ง เช่นในลักขณสูตรทรงแสดงแก่ภิกษุไว้ตอนหนึ่งความว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเคยเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ภพก่อน เป็นผู้สงเคราะห์ประชาชนด้วยสังคหัตถุ 4 คือ การให้ กล่าวคำเป็นที่รัก การประพฤติให้เป็นประโยชน์และเป็นผู้มีตนเสมอ ตถาคตย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์..." ๓๙

1.1 ทาน คือ การให้ การเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ การเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ๔๐
ในสังคมมนุษย์ย่อมมีคนหลากหลายประเภท มีพื้นฐานจิตต่างกัน การที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขควรจะต้องทำความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทานแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ๔๑

๓๙ ที. ปา 11/140.

๔๐ พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม หน้า 167.

๔๑ ชมรมพุทธศาสตร์, มงคลชีวิต ฉบับนิทรรศการทางก้าวหน้า (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นิวไวด์เด็ก, 2528), หน้า 110.

- อามิสถานหรือวัตถุทาน หมายถึง การให้วัตถุสิ่งของเป็นทาน ทุกสิ่งมีย่อมมีความเหลื่อมล้ำ ถ้าคนที่มีฐานะความเป็นอยู่ดี มีจิตเมตตาต่อคนที่ประสบความทุกข์ยากลำบาก ให้ปันสิ่งของหรือสวัสดิการต่างๆ ปัญหาความเดือดร้อน ความตึงเครียดต่างๆ ก็จะบรรเทาลง สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

- ธรรมทานหรือวิทยาทาน หมายถึง การให้ความรู้ แนะนำสั่งสอน ถ้าเป็นความรู้ทางโลก เรียกว่า วิทยาทาน ถ้าเป็นความรู้ทางธรรม เรียกว่า ธรรมทาน

- อภัยทาน * คือ การรู้จักให้อภัย สละความโกรธออกจากใจไม่จองเวร

การให้ธรรมะ เป็นทานถือว่าเป็นการให้ทานที่มีคุณค่ากว่าการให้ทานทั้งปวง เพราะอามิสถานเป็นการช่วยค่าจุนชีวิต แต่ธรรมทานช่วยให้ผู้รับรู้จักพึ่งตนเอง มีปัญญารู้เท่าทันโลก สามารถนำไปใช้ได้ไม่รู้จบสิ้น ⁴²

หลักธรรมข้อนี้จึงมีความเกี่ยวข้องกับผู้ทำหน้าที่ครูโดยตรง เพราะโดยความหมายและบทบาทหน้าที่ครู คือผู้นำทางวิญญาณเป็นผู้เปิดประตูวิญญาณไปสู่คุณธรรม เบื้องสูง มีหน้าที่พัฒนามนุษย์ไปในทางที่ถูกที่พึงประสงค์ของสังคม อาชีพครูเป็นอาชีพที่ต้องเสียสละ การให้วิทยาทานหรือธรรมทานรวมทั้งอามิสถาน จึงเป็นงานในหน้าที่ของครูอยู่แล้ว

1.2 ปิยวาจา คือ การพูดดี มีเหตุผลเป็นประโยชน์ พูดแล้วก่อให้เกิดความสมานสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผู้เป็นครูย่อมหลีกเลี่ยงการพูดไม่ได้ การที่ครูจะปฏิบัติหน้าที่ได้ผลดีไม่น้อยแค่ไหนก็ขึ้นอยู่กับ การพูด เป็นสำคัญ เพราะครูเป็นสื่อกลางในการสร้างความเข้าใจ

* บางแห่งจัดอยู่ในธรรมทาน

⁴² พระราชวรมุนี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า 71.

ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ รวมไปถึงการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลในสังคมและชุมชน การพูดตามหลักปียวาจาจำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานของความจริงด้วย คำพูดอ่อนหวาน ไพเราะที่บางคนแสดงออกถ้าปราศจากความจริงใจไม่ถือเป็นปียวาจา การพูดตามหลักปียวาจาจึงควรมียึดหลักลักษณะ 5 ของวาจาสุภาสิตต่อไปนี้คือ

1. วาจาที่กล่าว (ถูกต้อง) ตามกาล
2. วาจาที่กล่าวเป็นความจริง
3. วาจาที่กล่าวอ่อนหวาน
4. วาจาที่กล่าวประกอบด้วยประโยชน์
5. วาจาที่กล่าวด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา

วาจาที่ประกอบด้วยองค์ 5 ดังกล่าวพระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นสุภาสิตไม่เป็นทุกภาสิต ไม่มีโทษอันผู้รู้ติไม่ได้ ⁴³

1.3 อັตถจริยา การทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่ตามฐานะของตน เมื่อพิจารณาบทบาทหน้าที่และสถานภาพของครูแล้ว จะเห็นได้ว่าชีวิตส่วนบุคคลกับชีวิตทางสังคมของครูนั้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันแยกกันไม่ออก นอกจากครูจะบำเพ็ญประโยชน์ต่อศิษย์แล้ว ครูยังต้องบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ช่วยเหลือ เกื้อกูล กิจกรรมต่างๆ ในสังคม

1.4 สมานัตตตา หมายถึง การวางตน เสมอต้น เสมอปลายให้ความเสมอภาค ปฏิบัติต่อคนทั้งหลายอย่างสม่ำเสมอ ครูเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ทางมนุษยสัมพันธ์ในสังคมอยู่แล้วจึงต้องรู้จักการวางตัว ไม่ถือตัว เข้ากับสังคมของชุมชนได้ทุกระดับชั้น สามารถร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกันในสังคมนั้นๆ

⁴³ อัง. ปญจก. 22/271.

จะเห็นได้ว่า สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักปฏิบัติที่ส่งเสริมและสร้างสรรค์ความสัมพันธ์อันดีงามกับบุคคลในสังคม จึงเป็นหลักจริยธรรมที่ครูทุกคนน่าจะนำมาประพฤติปฏิบัติ เพราะครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์สังคม ต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลในสังคม หลักสังคหวัตถุ 4 นอกจากจะช่วยส่งเสริมการทำหน้าที่ครูให้ประสบผลสำเร็จแล้ว ยังจะช่วยให้ครูสามารถดำเนินชีวิตไปด้วยความสุข ความเจริญทั้งในสังคมและหน้าที่การงานของตน

2. หลักทฤษฎีนี้มีกัตตประโยชน์

ทฤษฎีนี้มีกัตตประโยชน์ หมายถึง ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ที่เห็นได้เฉพาะหน้าในปัจจุบัน ได้แก่ ทรัพย์สิน เกียรติยศ ฐานะในสังคม บริวารและชีวิตครอบครัวที่เป็นสุข ⁴⁴ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้ได้ประโยชน์สุขสามัญที่คนทั่วไปปรารถนา เป็นประโยชน์ที่เห็นผลทันตาในชีวิตนี้

การที่บุคคลจะได้มาซึ่งประโยชน์นี้จะต้องมีการแสวงหาอย่างมีหลักการ โดยอาศัยทฤษฎีนี้มีกัตตประโยชน์เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติได้ หลักทฤษฎีนี้มีกัตตประโยชน์ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ประกอบด้วยธรรม 4 ประการคือ ⁴⁵

2.1 อุฏฐานสัมปทา มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการงานตามบทบาทหน้าที่และอาชีพของตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องหาอุปบาย และกลวิธีดำเนินงานในกิจการงานนั้นๆ ให้ได้ผลดี

2.2 อารักขสัมปทา รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาทรัพย์อันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่ให้ เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียไป

⁴⁴ พระราชวรมณี, ทางสายกลางของการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2530) หน้า 109.

⁴⁵ พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า 138.

2.3 กัลยาณมิตรตตา คบคนดี เป็นมิตร รู้จักเลือกเสวนาสำเนียงศึกษา เยี่ยง
ท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศิล จาคะ ปัญญา

2.4 สมชีวิตา มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้รายจ่าย เลี้ยง
ชีวิตาให้อยู่ในความพอดี

ทฤษฎีนี้มีกัตถประโยชน์จึง เป็นหลักการที่ครูน่าจะนำมาประพฤติปฏิบัติ เพื่อความ
มั่นคงทาง เศรษฐกิจและสังคมของตน นอกจากจะขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพหลักแล้ว
ครูอาจหารายได้พิเศษจากการประกอบอาชีพสุจริตอื่นๆ แต่พึงระมัดระวังอย่าให้มีผลกระทบใน
ทางลบต่องานในหน้าที่ประจำของตน และการขยันในกิจการงานอย่างเดียวน่าจะได้ผลงานที่ขาด
ประสิทธิภาพ ความขยันควรประกอบด้วยปัญญา รู้จักใช้ปัญหาสอดคล้องหาอุบายและกลวิธีดำเนินงาน
นั้น จึงจะได้ผลดีเมื่อหาทรัพย์สร้างฐานะมาด้วยความขยันหมั่นเพียร ก็ต้องรู้จักคุ้มครองรักษาทรัพย์
ที่ตนหามาได้ รวมทั้งรู้จักรักษาชื่อเสียง คือหลีกเลี่ยงการกระทำชั่วหรือมัวเมาอบายมุขต่างๆ รู้จัก
คบคนดีเป็นมิตร คุณสมบัติข้อนี้นับว่ามีความสำคัญมา เพราะการอยู่ในสังคมต้องพึ่งพาอาศัยกัน แต่
บุคคลที่เราจะพึ่งพาอาศัยมีความปรารถนาดีและจริงใจต่อเรานั้นหาได้ยาก พระพุทธองค์ทรงตรัส
ถึงคุณสมบัติของมิตรแท้ไว้ 4 จำพวกคือ 1) มิตรมีอุปการะ 2) มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข 3) มิตร
แนะนำประโยชน์ 4) มิตรมีความรักใคร่, มีน้ำใจ⁴⁶ และประการสุดท้ายควรรู้จักเลี้ยงชีพตาม
สมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้ ถ้าต้องการให้ชีวิตสุขสบาย ก็ควรเดินทางสายกลาง คือ ใช้จ่าย
มากเกินไปจนเป็นการฟุ่มเฟือย ไม่น้อยเกินไปจนเรียกว่า ตระหนี่ ถ้าไม่รู้จักควบคุมรายได้ราย
จ่ายให้เหมาะสม อาจสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและครอบครัวได้

ทฤษฎีนี้มีกัตถประโยชน์ เป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนามีได้มองข้ามจุด
มุ่งหมายของชีวิตทางโลก แต่ส่งเสริมการพัฒนาตนเองและสอนให้รู้จักพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ

⁴⁶ ที. ปา 11/92

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ รวมทั้งฐานะบทบาทของครู ทำให้ข้าราชการครูต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อฐานะทางเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับบุคคลอื่นๆ เพราะครูก็เป็นปุถุชนที่ต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคมเช่นกัน ถ้าครูไม่รู้จักสร้างฐานะตนเอง มีปัญหาหนี้สิน มีรายได้ไม่พอเลี้ยงครอบครัว ปัญหาที่เกิดขึ้นแม้จะเป็น เรื่องส่วนตัวของครู แต่จะมีผลกระทบต่อผู้เรียนและสถานภาพของครูโดยส่วนรวม อาจทำให้การปฏิบัติหน้าที่ของครูขาดประสิทธิภาพที่ดี ตรงกันข้ามถ้าครูสามารถพัฒนาตนเองจนบรรลุจุดมุ่งหมายของทฤษฎีมีกัตตประโยชน์ ก็จะช่วยให้ครูทำหน้าที่ของตนได้สมบูรณ์ขึ้น ทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้มากขึ้น

3. หลักความสันโดษ

สันโดษ เป็นหลักธรรมข้อหนึ่ง ซึ่งมีผู้กล่าวถึงกันมากทั้งในด้านสนับสนุน คือ ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติกัน และคัดค้านว่า ไม่ควรส่งเสริมให้มีการปฏิบัติ เพราะเห็นว่า ขัดขวางความเจริญก้าวหน้า หลักสันโดษจึงเป็นธรรมที่ควรนำมาศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เพื่อปลูกฝังค่านิยมที่ถูกต้องในสังคม

คำว่า สันโดษ มาจากภาษาบาลีว่า "สันโตสะ สันตุฏฐิ" แปลว่า ความยินดี (หรือพอใจ) ด้วยของของตน ความยินดีด้วยของที่มีอยู่ ความยินดีโดยสม่ำเสมอ 47 สันโดษแบ่งออกเป็น 3 ประการ ได้แก่ 48

3.1 ยถาลาภสันโดษ หมายถึง การยินดีตามที่ได้ คือ ตนได้สิ่งใดมาเมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้องชอบธรรมไม่เพ่งเล็ง ปรารถนาของของคนอื่นได้ ไม่ริษยาเขา

47 สมเด็จพระญาณสังวร, "พระพุทธศาสนากับสังคมไทย" คำบรรยายวิชาพื้นฐานวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516) หน้า 61.

48 พระราชวรมุนี พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า 125-126.

3.2 ยดภาพลัสนโศษ หมายถึง ยินดีตามกำลัง (ความสามารถของตน) คือ ยินดี แต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการไร้สอยของตน ไม่ยินดียอยากได้ เกินกำลังความสามารถของตน

3.3 ยดสารูปปลันโศษ หมายถึง ยินดีตามสมควร คือ ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน สมควรแก่ฐานะ ภาวะแนวทางชีวิตและจุดมุ่งหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน

สัณโศษจึง เป็นสิ่งที่มีคุณค่าสำหรับชีวิต ไม่มีส่วนไหนที่สอนให้คนหยุดคิดสร้างความเจริญ ตรงกันข้ามกลับเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการสร้างสรรค์ในทางที่ถูกที่ควร หลักสัณโศษจึงเป็นหลักธรรมที่ครูควรนำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อการดำเนินชีวิตที่เป็นสุขในสังคม ปัจจุบันครูต้องเผชิญปัญหาในการดำเนินชีวิต เผชิญภาวะทางเศรษฐกิจสังคม รวมทั้งระบบราชการและหน้าที่การงานอื่น ๆ การที่ครูจะดำรงตนเป็นบุชณิยบุคคลได้ ต้องอาศัยอุดมการณ์ที่แข็งแกร่ง เราัมักจะได้ยินข่าวเกี่ยวกับครูในด้านลบอยู่บ่อยครั้ง เช่น ครูเป็นหนี้สินท่วมหัว ครูเป็นผู้นำการทุจริตในการสอบ ครูมีปัญหาวนเรื่องชู้สาว ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะครูขาดคุณธรรมใน เรื่องของความสัณโศษ ขาดความสำนึกในบทบาทหน้าที่ของตน ถ้าครูรู้จักยึดหลักสัณโศษเป็นคุณธรรมประจำตน คือ รู้จักประมาณตนไม่ให้ละกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นความอยากที่เกินพอดี ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หลงใหลความสุขอันเกิดแต่อายตนะ (ยดลากสัณโศษ) รู้จักยินดีตามกำลังของตน ยอมรับความจริงว่า คนเราเกิดมามีความแตกต่างระหว่างบุคคล เราไม่สามารถทำได้ เป็นได้ทุกอย่าง เมื่อเราพยายามแล้วทำได้แค่ไหนก็ควรพอใจ ไม่คิดโลภหาทางทุจริตคดโกง เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนต้องการ หรือทำในสิ่งที่เกินความสามารถของตน (ยดภาพลัสนโศษ) และรู้จักพอใจในความเป็นอยู่ของตนตามสมควรแก่ฐานะสมควรตามสภาพของตน (ยดสารูปปลันโศษ) ข้อนี้มิได้หมายความว่าให้เราหยุดพัฒนาตนเอง โดยเฉพาะครูนั้นต้องรู้จักพัฒนาตนเองให้ทันสมัย ทันเหตุการณ์อยู่เสมอ ต้องพยายามปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น แต่เมื่อเราพยายามแล้วไม่สำเร็จก็พอใจ ถ้าสำเร็จก็พอใจ เรียกได้ว่ามีสัณโศษ คนไม่สัณโศษคือคนที่อาศัยวิถีทุจริต เพื่อเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น

จะเห็นว่าหลักสัณโศษเป็นแนวทางปฏิบัติสายกลางระหว่างความโลภกับความท้อแท้ ความโลภคือความอยากได้โน่นได้นี้ไม่มีที่สิ้นสุด โดยไม่คำนึงถึงสภาพของตน ส่วนคนท้อแท้คือคนที่หมดอาลัยตายอยากในชีวิต ไม่ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและผู้อื่น

หลักสันโดษที่อภิปรายข้างต้น มุ่งประ เติ่นไปที่ผู้ทำหน้าที่ครูที่เป็นบุรุษ เป็นส่วนใหญ่ เพราะคำอธิบายในพระคัมภีร์หรือคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ส่วนมากมุ่งอธิบายข้อปฏิบัติของ พระภิกษุโดยเฉพาะ เช่น ในอริยวงศ์ 4 กล่าวถึงสันโดษของพระภิกษุในธรรมวินัยว่า ภิกษุยอม เป็นผู้สันโดษด้วยจิวร ด้วยนิพทบาท (อาหาร) ด้วยเสนาสนะ ตามมีตามได้ ไม่ถึงการแสวงหาที่ ไม่ควร ไม่ได้ก็ไม่เดือดร้อน ได้แล้วก็ไม่หมกหมุ่น ไม่สยบติด มีปกติเห็นโทษ มีปัญญาเป็น เครื่อง สลัดออก เป็นผู้มีปหานะ เป็นที่มายินดี ⁴⁹

แต่มิได้หมายความว่า สันโดษเป็นธรรมสำหรับภิกษุเท่านั้น มีที่มามากหลายแห่งที่แสดง ไว้ว่าใช้ได้ทั่วไป เช่น ในมงคลสูตรที่ทรงตรัสถึงมงคลชีวิต 38 ประการ อันนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ กล่าวถึงสันโดษไว้ในมงคลข้อ 24 ⁵⁰ นอกจากนี้ในตอนท้ายของอริยวงศ์ 4 ยังกล่าว ถึงการละอภุศล อบรมกุศลให้เกิดขึ้น รวมทั้งการเน้นในเรื่องความขยันไม่เกียจคร้าน ซึ่งนำมาใช้ ได้สำหรับครูที่เป็นบุรุษและบุคคลทั่วไป การศึกษาหลักสันโดษผู้ศึกษาจึงควรระมัดระวังในเรื่อง การนำไปใช้ ให้เหมาะสมกับสถานภาพและบทบาทหน้าที่ของตน เนื่องจากหลักธรรมในพุทธศาสนา นั้นแสดงไว้ทั้งทางโลก ทางธรรม ทั้งแก่บุคคลทั่วไปและเฉพาะภิกษุสงฆ์

พุทธศาสนามีได้สนับสนุนหรือยกย่องความยากจนแต่ประการใด ดังพุทธพจน์ที่ยืนยัน ในเรื่องนี้ว่า "ความยากจนเป็นทุกข์ในโลกสำหรับคฤหัสถ์" และสิ่งที่น่ารื่นทิดใจในโลก คือความ ยากจนและหนี้สิน" ⁵¹ ถ้าพิจารณาแล้วจะเห็นว่าคนจนมีอยู่ 2 ประเภทคือ ⁵²

1. คนเพราะไม่มี คือ คนที่ขัดสนทรัพย์ จัดว่าเป็นคนจนชั่วคราว ถ้าหากทำ มาหากินถูกช่องทางและรู้จักพยายมมีโอกาสรวยได้

⁴⁹ ที.ปา 11/237, อง. จตุกก 21/28.

⁵⁰ บุ.บุ 25/5, บุ.สุ 25/317.

⁵¹ อง. จตุกก 22/316.

⁵² ชมรมพุทธศาสตร์, มงคลชีวิต, หน้า 163.

2. จนเพราะไม่พอ คือ คนที่มีทรัพย์มาก แต่ไม่รู้จักพอจัดว่าเป็นคน "จนถาวร" เพราะอยากมีอยากได้ อยากเป็นเงินเป็นนี่ ไม่มีที่สิ้นสุด

ข้าราชการครูที่มีปัญหาในการดำเนินชีวิตมักจะเป็นคนจนประเภทที่สองคือ "จนเพราะไม่พอ" มากกว่า "จนเพราะไม่มี" เพราะติดในค่านิยมทางวัตถุมากเกินไป อาจนำไปสู่การสร้างปัญหา ทุจริต คดโกง หรือคอร์รัปชันขึ้นได้

กล่าวโดยสรุปแล้ว คนที่สันโดษคือคนที่รู้จักตนเอง ไม่เพ้อฝันในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ รู้จักปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้นตามกำลังความรู้ความสามารถของตน รู้จักแสวงหาความสุขกับสภาพความเป็นจริงที่ตนเป็นอยู่ ความสันโดษจึงเป็นค่านิยมที่ควรสนับสนุนส่งเสริมให้ปฏิบัติกันโดยทั่วไป ผู้ที่มีความเข้าใจว่าสันโดษทำให้คนเฉื่อยชา ไม่เจริญก้าวหน้านั้น เป็นเพราะไม่เข้าใจหลักอันแท้จริงของสันโดษ ดังนั้นครูผู้สอนจริยศึกษาหรือสอนวิชาพุทธศาสนา ควรจะต้องศึกษาให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักสันโดษ เพราะครูเป็นตัวจักรสำคัญที่มีส่วนช่วยปลูกฝังค่านิยมที่ถูกต้องในสังคม

ในส่วนของภิกษุสงฆ์ก็ไม่ควรแสวงหาหรือรับของที่ไม่ควรแก่ฐานะ แต่ชีวิตพระสงฆ์ต้องพึ่งพิงผู้อื่นทางวัตถุ แม้ไม่แสวงหา ก็มักจะได้รับลาภสักการะหรือจตุปัจจัย พระภิกษุสงฆ์จึงไม่ควรยึดหรือยึดติดในลาภสักการะทั้งหลาย เพราะจะนำไปสู่การประพฤตินิยมนำได้

สรุปวิเคราะห์

พุทธศาสนา ยกย่องผู้รู้จักพัฒนาตนเองว่าเป็นบุคคลสูงสุดถึงพุทธภษิตที่แสดงไว้ว่า "ทนต์ เสฏฐี มนุสเสสฺส ในหม่อมมนุษย์คนที่ฝึกตนแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด" ⁵³ ในฐานะที่ครูเป็นผู้ทำ

⁵³ พระราชวรมณี, พัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มศึกษาและปฏิธรรม, 2530), หน้า 46.

หน้าที่สำคัญในการพัฒนามนุษย์ การจะทำหน้าที่ครูได้สมบูรณ์ ครูจะต้องรู้จักฝึกตนให้เป็นคนที่สมบูรณ์เสียก่อน

จากการอภิปรายในบทที่ 3 ได้กล่าวถึงครูในความหมายของพุทธปรัชญาว่า ผู้ทำหน้าที่ครูหมายถึงครู 3 กลุ่ม ได้แก่ ครูที่บ้าน ครูที่โรงเรียน และครูที่วัด แต่การวิเคราะห์ในบทที่ 4 ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมของครู เน้นการอภิปรายเกี่ยวกับครูที่เป็นคุณุหัสดีหรือปุดชน ซึ่งหมายถึงครูที่บ้านและครูในสถานศึกษาเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากหลักธรรมในการพัฒนาตนและดำรงตนในสังคมของพระภิกษุสงฆ์นั้น กล่าวไว้ในพระธรรมวินัยชัดเจนแล้ว แต่แนวคิดและหลักการในพุทธศาสนามีความเป็นสากล ครูผู้สอนทุกประเภทสามารถเลือกนำมาปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานภาพและบทบาทของตนได้

หลักการพัฒนาของพุทธศาสนานั้นมุ่งเน้นไปที่จิตใจ ในหลักธรรมเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองของครู จึงมุ่งไปที่การพัฒนาคุณภาพจิตใจของครูให้รู้จักวิเคราะห์ตนเอง พัฒนาตนเอง พุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาตนเองได้ หลักธรรมที่นำมากล่าวในบทนี้มีความเป็นสายกลางทั้งความคิดและการปฏิบัติทั้งในด้านการพัฒนาตนเอง และการดำเนินชีวิตในสังคม ซึ่งสรุปแล้วจัดอยู่ในหลักมัชฌิมาปฏิปทา เป็นข้อปฏิบัติกลางๆ พอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความมีชีวิตที่ดีงาม ⁵⁴ ซึ่งถ้าเราแยกแยะออกมาจะเห็นได้ว่า ความมีปรโตโมหะที่ดีและโยนิโสมนสิการจัดเป็นสัมมาทิฏฐิพรหมวิหาร 4 อยู่ในฝ่ายสัมมาสังกัปปะ สังคหัตถ์ 4 อยู่ในฝ่ายสัมมาวาจาและสัมมากรรมันตะ พรหมวิหาร 4 เป็นคุณธรรมในระดับความคิดส่วนในขั้นปฏิบัติ สังคหัตถ์ 4 จะรับช่วงทำหน้าที่ต่อทำให้มีการแสดงออกในทางสังคม ⁵⁵ อิทธิบาท 4 ก็เป็นข้อปฏิบัติให้เกิดสมารถโยนิโสมนสิการอยู่ในฝ่ายสัมมาสติ เป็นองค์ธรรมที่จะช่วยให้เกิดปัญญาคือ ทำงานอยู่ระหว่างสติกับปัญญา ⁵⁶ และทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์จัดอยู่ในสัมมาอาชีวะ สัมมากรรมันตะ เป็นต้น

⁵⁴ พระเทพเวที, ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2532), หน้า 9.

⁵⁵ พระราชวรมณี, พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ, หน้า 756.

⁵⁶ เล่มเดียวกัน, หน้า 823.

สำหรับหลักการดำเนินชีวิตในสังคัม อันเป็นหลักจริยศาสตร์ทางสังคัมของพุทธปรัชญานั้นในพุทธศาสนากล่าวถึงไว้มากมาย ซึ่งครูผู้สอนสามารถยึดเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของตนได้ แต่ผู้วิจัยหยิบยกมาอภิปรายเพียง 3 หลัก ได้แก่ สังคหวัตถุ 4 (หลักการอยู่ร่วมกันในสังคัม) ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (หลักเศรษฐกิจ) และสันติสุข (หลักการครองตน) เพราะเห็นว่าหลักธรรมดังกล่าว เป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคัมอย่างเป็นสุข

ในส่วนของภิกษุสงฆ์ แม้พระจะไม่พึงแสวงหาภคทรัพย์ แต่การได้รับจตุปัจจัยบริบูรณ์ก็ถือเป็นคุณสมบัติอันดีประการหนึ่ง ระหว่างพระสององค์ ซึ่งเสมอกันในทางธรรมและในทางวุฒิประการอื่นๆ ท่านที่ได้รับจตุปัจจัยบริบูรณ์มักเป็นที่ยกย่องมากกว่า แม้ในการเลือกสาวกผู้เป็นเอตทัคคะในด้านต่างๆ พระพุทธองค์ยังทรงจัดตำแหน่งในทางปัจจัยลาภไว้ด้วย ๕7 ซึ่งในประเด็นนี้พระราชวรมุนีได้อธิบายเพิ่มเติมว่า สิ่งที่ถูกตำหนินั้นหาใช่การได้ลาภไม่ สิ่งที่ถูกตำหนิได้แก่ ความโลภในลาภและความยึดติดในลาภ การได้ลาภซึ่งเป็นคุณต่อการเจริญอริยมรรค หรือก่อให้เกิดประโยชน์แก่หมู่คณะย่อมเป็นที่ยอมรับได้

ในสมัยพุทธกาล และก่อนการจัดการศึกษาที่เป็นระบบ ผู้ทำหน้าที่ครูส่วนใหญ่ก็คือพวกพระหรือนักบวช แม้ว่าในปัจจุบันบทบาทหน้าที่ในการให้การศึกษาของพระภิกษุสงฆ์จะเปลี่ยนไป แต่หน้าที่การเป็นครูของพระภิกษุสงฆ์หาได้เปลี่ยนไปด้วย เพราะพระภิกษุสงฆ์คือผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของพระบรมครูในการ เป็นผู้นำวิญญาณของสัตว์โลก ให้เดินไปสู่จุดหมายปลายทางที่ถูกต้อง พระภิกษุสงฆ์จึงต้องพัฒนาตน ฝึกตนตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ให้สมกับบทสรรเสริญพระสังฆคุณที่ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว

---

๕๗ พระราชวรมุนี, รากฐานพุทธจริยศาสตร์ทางสังคัมเพื่อสังคัมไทยร่วมสมัย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, 2528), หน้า-30.

จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนา เน้นจุดมุ่งหมายของชีวิตหลายระดับ มิได้มองข้ามความสุขทางโลก แต่การแสวงหาความสุขทางโลกควรวีให้อยู่ในความพอดี ผู้ทำหน้าที่ครูไม่ควรที่จะสนใจสถานภาพทาง เศรษฐกิจส่วนตัวมากกว่าที่จะอุทิศ เวลาและ เสียสละ เพื่อส่วนรวม โดยเฉพาะ เรื่อง การเรียนการสอน สถานภาพทาง เศรษฐกิจน่าจะเป็น เพียงปัจจัยที่อุดหนุนให้ครูสามารถดำเนินชีวิตที่ดั่งงามพร้อมที่จะทำสิ่งที่ดั่งงามหรือบรรลุลความดั่งงามยิ่งขึ้นไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย